

ภาษากะเหรี่ยงในฐานะพุทธนวัตกรรมเชิงบูรณาการเพื่อการพัฒนาปัญญา และคุณธรรมอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาอำเภอภักดีพัฒนา จังหวัดเชียงใหม่

THE KAREN LANGUAGE AS AN INTEGRATED BUDDHIST INNOVATION FOR THE SUSTAINABLE
DEVELOPMENT OF WISDOM AND VIRTUE: A CASE STUDY OF GALYANI VADHANA DISTRICT,
CHIANG MAI PROVINCE

พระมหาอังคาร ญาณเมธี (จิราภรณ์กานดา)
Phramaha Angkhan Yanamethee (Jirapornkanda)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Email: ankhan30@gmail.com Tel. 083-2691549

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาภาษากะเหรี่ยงในฐานะพุทธนวัตกรรมเชิงบูรณาการ (2) วิเคราะห์กลไกการพัฒนาปัญญาและคุณธรรมอย่างยั่งยืนผ่านการใช้ภาษากะเหรี่ยงเป็นสื่อพุทธนวัตกรรมเชิงบูรณาการ และ (3) เสนอแนวทางการประยุกต์ใช้ภาษากะเหรี่ยงกับพุทธนวัตกรรมเชิงบูรณาการสำหรับการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระดับชุมชน โดยศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง นำมาสังเคราะห์แนวคิดภาษาแม่เพื่อการเรียนรู้ แนวคิดพุทธนวัตกรรมเชิงบูรณาการเพื่อการพัฒนาคน และกรอบการพัฒนาอย่างยั่งยืน พื้นที่ในการศึกษา คือ วัดห้วยบง บ้านห้วยบง ตำบลบ้านจันทร์ อำเภอภักดีพัฒนา ซึ่งเป็นศูนย์เรียนรู้ที่เชื่อมวัด ชุมชน โรงเรียนและครอบครัวผ่านสื่อวัฒนธรรมร่วมสมัย

ผลการสังเคราะห์ชี้ว่า ภาษากะเหรี่ยง สามารถทำหน้าที่เป็นนวัตกรรมเชิงสังคมและการศึกษาได้ เมื่อถูกออกแบบและนำไปใช้จริงเป็นระบบ เพื่อถ่ายทอดหลักธรรม ค่านิยม และอัตลักษณ์ผ่านคำสอน เรื่องเล่า พิธีกรรม และสื่อท้องถิ่น กลไกการพัฒนาปัญญาเกิดจากการลดภาระทางภาษา ทำให้ผู้เรียนเข้าถึงการใคร่ครวญเชิงเหตุปัจจัย คือหลักโยนิโสมนสิการ ขณะที่กลไกการพัฒนาคุณธรรมเกิดจากการทำให้คุณค่าทางศีลธรรมถูกสื่อสารด้วยภาษาและวัฒนธรรมที่ผู้เรียนยอมรับ จนนำไปสู่พฤติกรรมจริง นอกจากนี้ ภาษาแม่ทำหน้าที่เป็นสะพานสร้างทุนทางสังคมเชื่อมรุ่น ลดช่องว่าง และเพิ่มความร่วมมือของชุมชนอย่างยั่งยืน

องค์ความรู้ใหม่ คือการเสนอกรอบภาษาเป็นพุทธนวัตกรรมเชิงบูรณาการ ที่อธิบายความสัมพันธ์เชิงระบบระหว่าง ผู้ถ่ายทอด พื้นที่เรียนรู้ สื่อ พิธีกรรม เรื่องเล่า และเสนอชุดตัวชี้วัดเชิงปฏิบัติ 3 มิติ ได้แก่ การใช้ภาษาในกิจกรรมจริง พฤติกรรมคุณธรรม และการมีส่วนร่วมของชุมชน

คำสำคัญ: กะเหรี่ยง, ความยั่งยืน, นวัตกรรม, บูรณาการ

Abstract

This academic article aimed to: (1) examine the Karen language as an Integrated Buddhist Innovation, (2) analyze the mechanisms through which sustainable development of wisdom and virtue can be fostered by using the Karen language as a medium for Integrated Buddhist Innovation learning, and (3) propose practical approaches for applying the Karen language together with Integrated Buddhist Innovation to support sustainable development in community level. The study employs documentary research, synthesizing key concepts of mother tongue-based learning, Buddhist integration for human development, and sustainability frameworks. A case study of Wat Huai Bong, Huai Bong Village, Ban Chan Subdistrict, Galyani Vadhana District, is used to illustrate a learning space that connects the temple, community, school, and family through contemporary cultural media.

The synthesis indicates that the Karen language can function as a social and educational innovation when it is systematically designed and implemented in practice to transmit Buddhist teachings, community values, and cultural identity through sermons, storytelling, rituals, and local media. The mechanism for developing wisdom lies in reducing linguistic burden, enabling learners to engage more deeply with reflective, causal reasoning namely *yoniso manasikāra* (wise reflection). Meanwhile, the mechanism for cultivating virtue emerges when moral values are communicated through a language and cultural framework that learners recognize and accept, thereby translating into real-life ethical conduct. Moreover, the mother tongue serves as a bridge that strengthens social capital across generations, reduces social gaps, and enhances sustainable community collaboration.

The article's new contribution is a conceptual framework that positions language as an innovation of Buddhist integration, explaining the systematic relationship among agents of transmission, learning spaces, and media/rituals/narratives. It also proposes a practical set of three indicators to assess sustainability outcomes: (1) actual language use in real activities, (2) virtue-in-action behaviors, and (3) community participation.

Keywords: Karen, Sustainability, Innovation, Integration

บทนำ

อำเภอภูพาน จังหวัดเชียงใหม่ เป็นพื้นที่ภูเขาสูงและป่าต้นน้ำที่ถูกจัดตั้งเป็นอำเภออย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2552 โดยการรวมพื้นที่ตำบลบ้านจันทร์ ตำบลแจ่มหลวง และตำบลแม่แดด (ราชกิจจานุเบกษา, 2552: 7–9) ในเชิงสังคมวัฒนธรรม พื้นที่นี้มีความหลากหลายชาติพันธุ์และภาษา โดยกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงหรือปกากะญอเป็นประชากรส่วนใหญ่ และยังมีความสัมพันธ์ร่วมพื้นที่กับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นบนพื้นที่สูง เช่น ม้งและลีซู ซึ่งสะท้อนความเป็นภูมิทัศน์พหุชาติพันธุ์และพหุภาษาที่มีพลวัตด้านเศรษฐกิจ การย้ายถิ่น และการพัฒนาพื้นที่อย่างต่อเนื่อง (มาลี สิทธิเกรียงไกร และคณะ, 2556: 1, 44–45) ภายใต้ความหลากหลายดังกล่าว พุทธศาสนายังคงมีบทบาทในฐานะฐานวัฒนธรรมและฐานจริยธรรมของชุมชน ทั้งในระดับพื้นที่

ศักดิ์สิทธิ์และพื้นที่สาธารณะ และระดับ กิจกรรมร่วมของชุมชน ตัวอย่างเช่น การรวมตัวกันของชุมชนเพื่อปกป้องป่าสนวัดจันทร์ ในช่วงหนึ่งของประวัติศาสตร์พื้นที่ ซึ่งชี้ให้เห็นการทำงานร่วมกันระหว่างศาสนสถานกับการอนุรักษ์ทรัพยากรและการสร้างคุณค่าชุมชน (มาลี สิทธิเกรียงไกร และคณะ, 2556: 44) นอกจากนี้ การศึกษาที่มุ่งสืบค้นและฟื้นฟูหลักคำสอนในบทอาขยานของชาวปกากะญอในอำเภอภักดีชุมพล ยังสะท้อนการเชื่อมโยงระหว่างทุนทางภาษา ความเชื่อ และคำสอนเชิงพุทธในชีวิตประจำวัน (มาลี สิทธิเกรียงไกร และคณะ, 2556: 47)

อย่างไรก็ตาม ในเชิงองค์ความรู้ งานที่เชื่อมภาษาแม่กับพุทธนวัตกรรมการเชิงบูรณาการจากการพัฒนาปัญญาและคุณธรรม เพื่อความยั่งยืน ยังมีจำนวนไม่มากนักเมื่อเทียบกับงานที่ศึกษาแต่ละมิติแยกส่วนกัน กล่าวคือ งานด้านภาษาและการเรียนรู้ชี้ชัดว่า ภาษาไม่ใช่เพียงเครื่องมือสื่อสาร แต่เป็นพื้นที่แสดงอัตลักษณ์และการเสริมพลังทางวัฒนธรรมของผู้เรียน (UNESCO, 2003: 13) และการจัดการศึกษาที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนผ่านภาษาแม่และภาษาถิ่น ย่อมเพิ่มความเข้าใจ การมีส่วนร่วม และการเชื่อมโยงการพูดกับการอ่านเขียนของผู้เรียนอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะในกลุ่มชาติพันธุ์ชายขอบ (UNESCO Bangkok, 2005: 3) ในขณะที่งานด้านพุทธนวัตกรรมการเชิงบูรณาการและการพัฒนาคุณธรรมเสนอแนวคิดการจัดการศึกษาโดยใช้หลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา เพื่อพัฒนาคุณธรรมและชีวิตร่วมสังคมอย่างมีความสุข (กุลธราภรณ์ สุพงษ์ และ สิทธิ จุลทรัพย์, 2019: 1) รวมถึงงานด้านการเรียนรู้แบบพุทธนวัตกรรมการเชิงบูรณาการที่มุ่งพัฒนาคุณภาพผู้เรียน ด้านศีลธรรม อีกด้านหนึ่ง แนวคิดความยั่งยืนในกรอบการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (ESD) ยังเน้นการเปลี่ยนแปลงความรู้ ค่านิยม ทศนคติเพื่อสังคมที่ยั่งยืน (UNESCO, 2017: 12) เมื่อพิจารณาร่วมกัน จึงเกิดช่องว่างเชิงบูรณาการที่บทความนี้มุ่งเติมเต็ม โดยจะนำเสนอภาษากะเหรี่ยงในอำเภอภักดีชุมพลที่เป็นพุทธนวัตกรรมการบูรณาการการทำงานวิจัย พร้อมกับการส่งเสริมวัฒนธรรม การเรียนรู้ และจริยธรรม เพื่อพัฒนาปัญญาและคุณธรรมอย่างยั่งยืน

ภาษากะเหรี่ยงในฐานะนวัตกรรมการพุทธนวัตกรรมการเชิงบูรณาการ

ในเบื้องต้น ผู้เขียนขออนุญาตความหมายของคำต่างๆ ที่ใช้ในบทความนี้ ดังต่อไปนี้

ภาษากะเหรี่ยง ในทางภาษาศาสตร์ ภาษากะเหรี่ยง ไม่ได้หมายถึงภาษาเดียว แต่เป็นกลุ่มภาษา (Karenic languages) ที่มีหลายสาขาย่อย เช่น Sgaw Karen, Pwo Karen, Kayah (Karenni), Pa'o, Paku ฯลฯ ซึ่งสะท้อนความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ถิ่นฐาน และวัฒนธรรมของผู้พูดในภูมิภาค (Kato, 2009: 127)

นวัตกรรม (Innovation) คือ การนำไปใช้จริง (implementation) ของสิ่งใหม่หรือที่ได้รับการปรับปรุงอย่างมีนัยสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นผลิตภัณฑ์ การบริการ กระบวนการ วิธีการตลาด หรือวิธีการจัดการองค์กร (OECD & Eurostat, 2005: 46–47)

พุทธนวัตกรรมการเชิงบูรณาการ (Buddhist integration) ในบริบทการศึกษา คือการนำหลักธรรมหลักการพัฒนาคนตามแนวพุทธ มาผสมผสานกับการจัดการเรียนรู้ เพื่อมุ่งให้ผู้เรียนเกิด ปัญญา และพัฒนาชีวิตอย่างถูกต้องดีงาม (ทวีโชค เจริญไกร, 2023: 44–45) อีกนัยหนึ่ง พุทธนวัตกรรมการเชิงบูรณาการเป็นคำใหม่ที่ต่ออาศัยความเข้าใจพุทธธรรมอย่างลึกซึ้งในการประยุกต์ใช้และเชื่อมกับศาสตร์และบริบทสมัยใหม่อย่างมีความหมาย (พระราชปริยัติกวี, 2020: 1)

ความยั่งยืน (Sustainability) ในความหมายของรายงาน Brundtland คือการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่บั่นทอนความสามารถของคนรุ่นอนาคตในการตอบสนองความต้องการของตน (WCED, 1987: 40)

ดังนั้น หากยึดนิยามนวัตกรรมแบบการนำไปใช้จริง (implementation) ภาษาแม่สามารถถูกทำให้เป็นนวัตกรรมเชิงสังคมและการศึกษาได้ เมื่อชุมชนหรือสถาบันออกแบบและใช้ภาษา เป็นกลไกใหม่ในการพัฒนาคนและสังคม เช่น ภาษาเป็นช่องทางถ่ายทอดธรรมะ ค่านิยม อัตลักษณ์ ผ่านคำสอน เรื่องเล่า เพลง พิธีกรรม และการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน โดยภาษาเชื่อมค่านิยมและวัฒนธรรมประเพณีกับความสัมพันธ์คนในชุมชน (นัฐกานต์ ปุดสวย และ ชนิษฐา ใจมโน, 2021: 50) เมื่อภาษาแม่ถูกยกระดับให้เป็นพื้นที่เรียนรู้จะช่วยให้ผู้เรียน เข้าใจสิ่งที่สอน เชื่อมโยงคำพูดกับการอ่านเขียน และมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ ได้ดีกว่า (UNESCO Bangkok, 2005: 3) และการยอมให้ใช้ภาษาแม่ในชั้นเรียนยังช่วยลดตราบาป (stigma) ที่เคยถูกห้ามใช้ (UNESCO Bangkok, 2005: 8) ดังนั้น ภาษาจะเหวี่ยงในฐานะพุทธนวัตกรรมเชิงบูรณาการ จึงตีความได้ว่าเป็นการสร้างและจัดระบบการใช้ภาษาจะเหวี่ยงเพื่อการเรียนรู้ทางพุทธศาสนาให้เกิดผลจริงต่อการพัฒนาปัญญาและคุณธรรมอย่างยั่งยืน ภายใต้บริบทชาติพันธุ์และความหลากหลายทางภาษา

องค์ประกอบของพุทธนวัตกรรม ประกอบด้วย

(1) ผู้ถ่ายทอด (Agents of transmission) คือ พระสงฆ์ที่ทำหน้าที่เชื่อมหลักธรรม วิถีชีวิต และชุมชนผ่านการสอนธรรมะ การแสดงธรรม และการกำกับจริยธรรมในกิจกรรมสาธารณะ โดยบทบาทการศึกษาตามแนวพุทธมุ่งให้เกิดปัญญา เพื่อนำไปพัฒนาตนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ (ทวิโชค เจริญไกร, 2023: 44–45) ครู โรงเรียน คือ ผู้จัดการเรียนรู้ เป็นผู้ออกแบบการใช้ภาษาแม่ในชั้นเรียนและกิจกรรมเรียนรู้ ซึ่งหลักฐานเชิงนโยบายชี้ว่า การจัดให้ครูอยู่ในชุมชนที่ใช้ภาษาเดียวกัน ช่วยยกระดับการสื่อสารในชั้นเรียนและการมีส่วนร่วม (UNESCO Bangkok, 2005: 8) ผู้นำชุมชน ประชาชน ผู้เฒ่า ถือเป็นคลังภาษา ความทรงจำ และคตินิยมที่ทำให้ภาษาไม่เป็นการสื่อสาร แต่เป็นกลไกค้ำจุนอัตลักษณ์และความสัมพันธ์ในชุมชน (นัฐกานต์ ปุดสวย และ ชนิษฐา ใจมโน, 2021: 50)

(2) พื้นที่เรียนรู้ (Learning spaces) ได้แก่ วัด เป็นพื้นที่ศรัทธาและการเรียนรู้ทางพุทธศาสนา เช่น พิธีกรรม วันสำคัญทางศาสนา การเทศน์ สวด การสนทนาธรรม บ้านหรือชุมชน เป็นพื้นที่ภาษาแม่ตามธรรมชาติ เช่น การเล่าเรื่อง วิถีชีวิต ประเพณี โรงเรียน เป็นพื้นที่ทำให้ภาษาแม่ เป็นทุนการเรียนรู้ที่ช่วยลดความเหลื่อมล้ำทางภาษา และเชื่อมการศึกษาเข้ากับบริบทผู้เรียน (UNESCO Bangkok, 2005: 3, 8)

(3) สื่อ พิธีกรรม เรื่องเล่า (Media, rituals, narratives) สื่อภาษาแม่ เป็นแบบเรียนท้องถิ่น เช่น ตำนาน นิทานธรรมะสองภาษา ป้ายคำสอน คำคม ส่วนพิธีกรรม เช่น บทสวด บทเพลงธรรมะ ทำให้ธรรมะอยู่ในรูปแบบที่ผู้เรียนเข้าถึงได้และจดจำได้ในชีวิตจริง และเรื่องเล่าชุมชน ทำหน้าที่เชื่อมภาษา ศีลธรรม ความหมายร่วม และทำให้การเรียนรู้มีรากทางวัฒนธรรม (นัฐกานต์ ปุดสวย และ ชนิษฐา ใจมโน, 2021: 50).

กล่าวได้ว่า เมื่อองค์ประกอบทั้งสามถูกออกแบบและนำไปใช้จริง ก็เข้าลักษณะนวัตกรรมตามนิยาม (OECD & Eurostat, 2005: 46–47) และเมื่อตัวเนื้อหาที่ผสมผสานคือพุทธธรรม การพัฒนาปัญญา และคุณธรรม ก็เป็นพุทธนวัตกรรมเชิงบูรณาการในทางการศึกษาตามกรอบเนื้อหาของบทความวิชาการนี้ (ทวิโชค เจริญไกร, 2023: 44–45)

กลไกการพัฒนาปัญญาและคุณธรรมอย่างยั่งยืนผ่านการใช้ภาษากะเหรี่ยงเป็นสื่อพุทธ นวัตกรรมการเชิงบูรณาการ

กลไกการพัฒนาปัญญาและคุณธรรมอย่างยั่งยืนผ่านภาษากะเหรี่ยงในฐานะสื่อพุทธนวัตกรรมการเชิงบูรณาการ มีกลไกดังนี้

1) กลไกด้านปัญญา ในมุมมองพุทธศาสนา ภาษาแม่ทำให้เกิดโยนิโสมนสิการ คือการใคร่ครวญให้เกิดขึ้นได้จริง การพัฒนาปัญญาในพุทธศาสนามีใช้เพียงรู้ข้อมูล แต่คือการคิดพิจารณาอย่างแยกคายจนเห็นเหตุผลตามความเป็นจริง (reflection) และนำไปสู่การตัดสินใจด้วยสติตามเหตุปัจจัย ไม่ถูกความอยากพาไป (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2555, น. 33) ในเชิงการเรียนรู้ ภาษาแม่ช่วยลดภาระทางภาษา ทำให้ผู้เรียนเข้าใจเนื้อหาได้ลึกซึ้งและพร้อมเข้าสู่การเรียนรู้แบบสองภาษาหรือพหุภาษา โดยงานของยูเนสโกชี้ว่าผู้เรียน เรียนรู้ได้ดีที่สุดในภาษาแม่ในฐานะฐานรองรับการพัฒนาการเรียนรู้ขั้นสูง (UNESCO, 2003, p. 6) และการใช้ภาษาแม่เป็นโอกาสที่ดีที่สุด ที่เด็กจะเข้าใจสิ่งที่สอน เชื่อมโยงภาษาพูดและภาษาเขียน และมีส่วนร่วมในชั้นเรียน (UNESCO, 2005, p. 4) ดังนั้น เมื่อการสนทนาธรรมและคำสอน ได้ถูกถ่ายทอดด้วยภาษากะเหรี่ยง ผู้เรียนจึงมีพื้นที่คิด ถาม ทบทวน และก่อรูปการรู้ตามความเป็นจริงได้ง่ายกว่า เพราะไม่ติดขัดในการแปลความหมายก่อนเข้าสู่เนื้อหาสาระสำคัญต่อไป

2) กลไกด้านคุณธรรม ภาษาเป็นช่องทางปลูกฝังบรรทัดฐานผ่านเรื่องเล่า คติชน วิถีชุมชน คุณธรรมในชุมชน เช่น เมตตา กตัญญู ความรับผิดชอบ การไม่เบียดเบียน มักถูกทำให้เห็นเป็นรูปธรรมผ่านนิทาน สุภาษิต คำสอน และตัวอย่างชีวิตจริง ซึ่งภาษาแม่เป็นสื่อที่ทรงพลังที่สุดในการทำให้คุณธรรมเข้าถึงได้ง่าย หลักฐานจากการศึกษานิทานพื้นบ้านกะเหรี่ยงแดงพบว่า นิทานมีบทบาทด้านการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม และคุณค่าเชิงศีลธรรม เช่น เมตตา กตัญญู ความขยัน ถูกสอดแทรกผ่านโครงเรื่องและนิสัยตัวละครอย่างชัดเจน (Tasu, Boonpanyarote, Anantasant, & Rattana, 2022, pp. 23–24) เมื่อกรอบคุณธรรมถูกเล่าด้วยภาษากะเหรี่ยงที่ผู้ฟังคุ้นชินและยอมรับ (cultural legitimacy) คุณธรรมจึงไม่ใช่คำสั่งสอนลอย ๆ แต่เป็นบรรทัดฐานร่วม (shared norms) ที่ชุมชนตีความตรงกันและพร้อมปฏิบัติ

3) กลไกการเรียนรู้ผ่านภาษา จากความเข้าใจง่ายที่เข้าถึงง่ายและนำไปทำได้จริง การใช้ภาษากะเหรี่ยงเป็นสื่อพุทธนวัตกรรมการเชิงบูรณาการสามารถจัดเป็น 3 ชั้นเชิงกลไกได้ดังนี้ ชั้นความเข้าใจ (Comprehension) ภาษาแม่ทำให้การรับสาระธรรม คติธรรมชัดเจนขึ้น (UNESCO, 2005, p. 4) ชั้นการใคร่ครวญ (Reflection) เกิดการคิดแบบโยนิโสมนสิการ มองตามเหตุปัจจัย แก้ปัญหาที่เหตุ ไม่แก้ด้วยความอยาก (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2555, น. 33) และชั้นการปฏิบัติ (Practice) เมื่อเข้าใจและยอมรับเชิงคุณค่าด้วยภาษาและวัฒนธรรมของตน การนำไปใช้จริงในชีวิตประจำวันจึงเป็นไปได้มากขึ้น (Tasu et al., 2022, pp. 23–24)

4) ผลเชิงสังคมและความยั่งยืน ภาษาเป็นสะพานในการสร้างทุนทางสังคมและความเป็นเจ้าของร่วม ในระดับสังคม ภาษาแม่ทำหน้าที่เป็นทุนเชิงวัฒนธรรม เพื่อการมีส่วนร่วมและการไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง โดยเอกสารยูเนสโกด้านภาษาและการพัฒนาชี้ว่า ภาษาเป็นกุญแจของการมีส่วนร่วม (inclusion) ซึ่งเป็นหัวใจของการพัฒนาที่ยั่งยืน (Barron, 2012, p. 6) ยิ่งไปกว่านั้น ภาษาและกิจกรรมเรียนรู้ร่วมระหว่างวัด บ้าน โรงเรียน จะช่วยเพิ่มทุนทางสังคม (social capital) ทั้งแบบ Bonding คือ การเชื่อมความแน่นแฟ้นภายในกลุ่มหรือชุมชน และ Bridging คือ การเชื่อมความหลากหลายระหว่างกลุ่มหรือเครือข่าย ตามกรอบแนวคิดทุนทางสังคมที่อธิบายความต่างของ bonding-bridging อย่างเป็นระบบ (Claridge, 2018, p. 1) รวมถึงงานวิชาการที่สังเคราะห์นิยาม bridging/bonding ในเชิงเครือข่าย (Geys & Murdoch, 2010, p. 3) ผลลัพธ์คือ

ภาษาไม่ได้ทำหน้าที่แค่รักษาภาษา แต่ช่วยสร้างความสามัคคี ลดช่องว่างระหว่างวัย เพิ่มความร่วมมือ และต่อยอดการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ผ่านค่านิยมร่วมและการเรียนรู้ร่วมกัน

แนวทางการประยุกต์ใช้ภาษาที่เชื่อมโยงกับพุทธนวัตกรรมเชิงบูรณาการสำหรับการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระดับชุมชนและการศึกษา

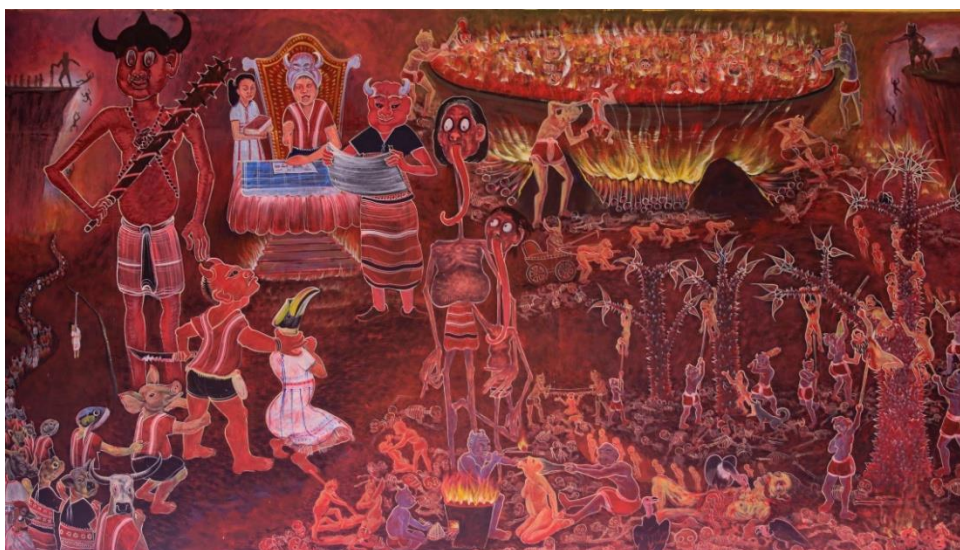
การจัดการศึกษาไทยมีรากฐานจากวัดเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน และอาศัยความร่วมมือของผู้ใหญ่ ผู้รู้ และครอบครัวร่วมกับสถาบันชุมชนมาแต่ดั้งเดิม ซึ่งสามารถต่อยอดเป็นเครือข่ายความร่วมมือเชิงบูรณาการ เพื่อพัฒนาคุณธรรมและปัญญาได้อย่างเป็นระบบ (Khommanothai, S., 2017: 15, 48) ในเชิงพุทธนวัตกรรมเชิงบูรณาการ งานด้านโรงเรียนวิถีพุทธชี้ว่า การน้อมนำหลักธรรมเข้าไปผนวกในรายวิชาและกิจกรรม และการเชื่อมบทบาทบ้าน วัด และโรงเรียนในกิจกรรมวันสำคัญทางศาสนา เป็นรูปแบบความร่วมมือที่เกิดขึ้นได้จริง (Khommanothai, S., 2017: 5)

ในแนวทางเชิงปฏิบัติ การจัดหลักสูตรท้องถิ่นสองภาษา และชุดกิจกรรมพุทธนวัตกรรมเชิงบูรณาการด้วยภาษาแม่ หลักสูตรท้องถิ่นสองภาษา (Mother Tongue-Based Multilingual Education: MTB-MLE) มีงานวิชาการในประเทศไทยเสนอว่า การเริ่มเรียนรู้ด้วยภาษาแม่ ช่วยลดช่องว่างผลสัมฤทธิ์ของเด็กชาติพันธุ์ และเป็นเครื่องมือการเรียนรู้ที่ต่อยอดไปสู่การเรียนรู้ภาษาไทยและภาษาอื่นได้ดีขึ้น (UNICEF, 2022: 24) เอกสารเดียวกันนี้ยังชี้ว่า การศึกษาแบบพหุภาษาไม่ได้เบียดบังการเรียนรู้ภาษาประจำชาติและภาษาสากลแต่อย่างใด กลับทำให้การเรียนรู้ภาษา มีประสิทธิภาพมากขึ้น หากออกแบบการเพิ่มการเรียนรู้ภาษาอย่างเหมาะสม (UNICEF, 2022: 45) จากงานวิจัย เรื่อง การพัฒนาชุดความรู้และสื่อสร้างสรรค์ภาคภาษาอังกฤษของกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอในจังหวัดเชียงใหม่ ภายใต้แผนงานวิจัยเรื่อง การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้วิถีพุทธสู่ความเป็นชุมชนน่าอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอในจังหวัดเชียงใหม่ ของ ดร.เดชา ตาละนิก และ ผศ.เฉลิมพงศ์ ทำงาน ในปี 2566 พบว่า วัดห้วยบง บ้านห้วยบง ต.บ้านจันทร์ อ.กัลยาณิวัฒนา เป็นชุมชนชาติพันธุ์ปกากะญอ มีชื่อท้องถิ่น “หว่า ซี้ คี” แปลว่า บ้านขุนบง มีข้อสันนิษฐานว่าก่อตั้งมาราว 160 ปี วัดห้วยบงถูกใช้เป็นพื้นที่ฐานการเรียนรู้กิจกรรมวัฒนธรรมของชุมชน และเป็นจุดเชื่อมการเรียนรู้เชิงวัฒนธรรมในพื้นที่ศึกษา โดยการจัดทำคำอธิบายภาพจิตรกรรมเป็นภาษาอังกฤษ นับเป็นแนวทางสื่อสารเชิงวัฒนธรรมที่ช่วยแปลความหมายของงานศิลป์ให้เข้าถึงผู้ชมหลากหลายชาติภาษา โดยเฉพาะจิตรกรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติ ชาดก หรือคติธรรม ซึ่งมักมีสัญลักษณ์และบริบทท้องถิ่นของชาวปกากะญอสอดแทรกอยู่ การเขียนคำอธิบายเป็นภาษาอังกฤษจึงทำหน้าที่เป็นเครื่องมือถ่ายทอดความรู้และคุณค่าทางจริยธรรม ผ่านการเล่าเรื่อง (narrative) การอธิบายสัญลักษณ์ (symbol interpretation) และการเชื่อมโยงกับหลักธรรมที่เป็นแก่นของภาพ ทำให้ผู้ชมเข้าใจง่ายขึ้นและเกิดการเรียนรู้เชิงคุณค่ามากกว่าการดูภาพอย่างผิวเผิน ในทางการเรียนรู้ การใช้ภาษาอังกฤษประกอบการอธิบายภาพจิตรกรรมยังช่วยพัฒนาทักษะการสื่อสารเชิงวัฒนธรรม (cultural communication) ของผู้เรียนและเยาวชน เพราะต้องฝึกหัดการสรุปใจความสำคัญของภาพ การเลือกคำศัพท์ที่เหมาะสม เช่น mural, motif, narrative scene, moral lesson และการเรียบเรียงข้อความให้ชัดเจนตามผู้ชมเป้าหมาย เช่น นักท่องเที่ยว นักวิชาการ ผู้สนใจศิลปะ ส่งผลให้ศิลปะกลายเป็นสื่อการเรียนรู้แบบบูรณาการที่เชื่อมภาษา วัฒนธรรม และพุทธธรรมได้ในกิจกรรมจริง เช่น ป้ายคำอธิบายสองภาษา สื่อเสียง คลิปนำชม หรือกิจกรรมเล่าเรื่องหน้าภาพจิตรกรรมรอบพระวิหาร ประกอบด้วย แหล่งเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมชาวปกากะญอจากภาพจิตรกรรม จำนวน 50 ภาพ พร้อมคำบรรยายประกอบภาพ ในศาลารายรอบพระอุโบสถ

ภาพที่ 1 การพัฒนาชุดความรู้และสื่อสร้างสรรค์ภาควิชาภาษาอังกฤษของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในจังหวัด เชียงใหม่

(ที่มา: พระครูพิศิษฐ์พัฒนาสาร และ ดร.เดชา ตาละนีก, 2566)

ภาพที่ 2 นรกภูมิ

(ที่มา: ดร.เดชา ตาละนีก และ ผศ.เฉลิมพงศ์ ทำงาน, 2566)

ภาพที่ 5 กิจกรรมการถ่ายทอดคำสอนพุทธศาสนา วิถีชีวิตและวัฒนธรรมชาวปกากะญอ
แก่เยาวชนนักเรียนในชุมชน

(ที่มา: ดร.เดชา ตาละนีก และ ผศ.เฉลิมพงศ์ ทำงาน, 2566)

จากผลการพัฒนาชุดความรู้สื่อภาษาอังกฤษในพื้นที่อำเภอกัลยาณิวัฒนา ผลที่เกิดขึ้นกับเยาวชนสะท้อนชัดเจนว่า ภาษาอังกฤษ ที่นำไปใช้เล่าเรื่อง สามารถอธิบายทุนวัฒนธรรม เช่น ภาพจิตรกรรมฝาผนังวิถีชีวิตปกากะญอ กลายเป็นทักษะที่เยาวชนใช้ได้จริงและเพิ่มบทบาทของตนในชุมชน โดยในพื้นที่วัดห้วยบงมีการจัดกิจกรรมลักษณะ มัคคุเทศก์น้อย โดยให้เยาวชนเรียนรู้และถ่ายทอดความหมายของภาพจิตรกรรมแก่ผู้สนใจและนักท่องเที่ยวในขณะเดียวกัน ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชี้ว่าเยาวชนรู้สึกสนุกกับการเรียนรู้ มีความมั่นใจในการพูดภาษาอังกฤษมากขึ้น สามารถสื่อสารกับนักท่องเที่ยวที่เป็นคนต่างชาติได้ดีขึ้น และเกิดความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของตน นอกจากนี้ โครงการยังเปิดพื้นที่ให้เยาวชนมีส่วนร่วม ผลิตสื่อและเรียนรู้ทักษะการสื่อสารภาษาอังกฤษ ซึ่งเชื่อมต่อไปสู่โอกาสด้านการศึกษาและอาชีพ โดยเฉพาะงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวชุมชนในอนาคต และในเชิงกระบวนการมีส่วนร่วมของเยาวชนตั้งแต่การคัดเลือกหัวข้อจนถึงการแปลและผลิตสื่อ ยังช่วยสร้างความรู้สึกรับผิดชอบและทำให้สื่อสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน สุดท้ายหลักฐานเชิงประจักษ์พบพบว่า ผู้เข้าร่วมมีพัฒนาการด้านภาษา ผลสัมฤทธิ์หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียน และพึงพอใจต่อการใช้ภาษาในสถานการณ์จริง ยิ่งตอกย้ำว่าการใช้ภาษาอังกฤษอธิบายภาพจิตรกรรมและวัฒนธรรมเป็นกลไกที่หนุนทั้งทักษะ ชุมชน และความยั่งยืนได้พร้อมกัน โดยใช้ชุดกิจกรรมพุทธนวัตกรรมการเชิงบูรณาการด้วยภาษาแม่ แนวคิดพุทธนวัตกรรมการเชิงบูรณาการในงานทางการศึกษาอธิบายสิกขา หรือการศึกษา ว่าเป็นการฝึกฝนให้ชีวิตดำเนินไปในวิถีที่ถูกต้องดีงาม (ทวิโชค เจริญไกร, 2023: 44) และงานด้านไตรสิกขาในโรงเรียนวิถีพุทธชี้ให้เห็นการออกแบบการเรียนรู้แบบบูรณาการเพื่อให้เกิดความรู้ เจตคติ และการกระทำที่เหมาะสม (พระครูสมุห์พิชัญ เสนามนตรี และพีระศักดิ์ วรรณิตร, 2019: 7) ตัวอย่างที่ปรับใช้ได้กับภาษากะเหรี่ยง เช่น การสนทนาธรรมสองภาษา ระหว่างวัดและโรงเรียน โดยใช้คำกะเหรี่ยงที่ใกล้ประสบการณ์จริงในเรื่องเล่าเกี่ยวกับศีลธรรม สุภาจิตชุมชน ผู้เฒ่าผู้แก่และผู้นำชุมชนเล่าร่วมกับพระและครู แล้วให้เด็กสรุปเป็นคำปฏิบัติ การสอนพิธีกรรมโดยมีกิจกรรม เช่น การทำบุญ การทำงานจิตอาสา เป็นเวทีฝึกวินัย และความรับผิดชอบ (Khommanothai, S., 2017: 5) ซึ่งการทำให้นักเรียนใหม่ยังใช้ภาษาแม่ โดยมีพี่เลี้ยงและระบบสนับสนุน เพื่อให้ภาษาแม่กับพุทธนวัตกรรมการเชิงบูรณาการ ไม่เป็นเพียงโครงการระยะสั้น ควรกำหนดเงื่อนไขสนับสนุนอย่างน้อย 3 ชั้น ได้แก่ ชั้นบุคคล (People) การพัฒนาครูหรือพี่เลี้ยงที่เป็นเจ้าของภาษา และมีระบบเสริมกำลังคน ชั้นระบบ (System) คือมีแนวทาง คู่มือ ระบบติดตามผล และเก็บข้อมูลแยกตามภาษาแม่ เพื่อสะท้อนความเหลื่อมล้ำจริงในพื้นที่ และสุดท้าย คือ ชั้นเครือข่าย (Partnership) การสร้างความร่วมมือกับผู้ปกครอง ชุมชน นักวิชาการ และหน่วยงานสนับสนุน เพื่อผลิตสื่อและยกระดับคุณภาพการเรียนรู้ (UNICEF, 2022: 45)

อย่างไรก็ตาม มีข้อเสนอแนะว่าตัวชี้วัดควรสะท้อนผลลัพธ์เชิงการใช้จริงมากกว่าคะแนนสอบอย่างเดียว โดยยึดแนวคิดที่ว่า นวัตกรรมต้องถูกนำไปใช้จริงหรือถูกนำไปปฏิบัติ จึงจะนับเป็นนวัตกรรมได้ มีข้อเสนอชุดตัวชี้วัด 3 มิติ ดังนี้ การใช้ภาษา (Use) มีสัดส่วนกิจกรรมที่ใช้ภาษากะเหรี่ยงในวัด โรงเรียน บ้าน จำนวนสื่อสองภาษาที่ถูกใช้งานจริง คุณธรรมเชิงพฤติกรรม (Virtue-in-action) คือ การตรงต่อเวลา การมีวินัย จิตอาสา มีการบันทึกพฤติกรรมและสมุดสะท้อนคิด และการมีทุนทางสังคมและความร่วมมือ (Social capital & participation) จำนวนกิจกรรมร่วมข้ามกลุ่มวัย กลุ่มย่อยในชุมชน โดยใช้ภาษาเป็นสะพานเชื่อมความสัมพันธ์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด bridging social capital ที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม เพื่อความก้าวหน้าและการสร้างโอกาสใหม่ๆ ในอนาคต

สรุป

ภาษากะเหรี่ยงในฐานะพุทธนวัตกรรมการเชิงบูรณาการ ภาษากะเหรี่ยงมีใช้ภาษาเดียว แต่เป็นกลุ่มภาษา (Karenic languages) ที่สะท้อนความหลากหลายทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมของผู้พูด ขณะที่นวัตกรรม หมายถึงการนำสิ่งใหม่หรือสิ่งที่ปรับปรุงแล้วไปใช้จริง (implementation) ในระดับผลิตภัณฑ์ บริการ หรือกระบวนการ และพุทธนวัตกรรมการเชิงบูรณาการ คือการผสมผสานหลักธรรมและหลักการพัฒนาคนตามแนวพุทธเข้ากับการจัดการเรียนรู้ เพื่อให้เกิดปัญญาและคุณธรรม โดยต้องอาศัยความเข้าใจพุทธธรรมอย่างลึกซึ้งในการประยุกต์ให้สอดคล้องบริบทสมัยใหม่ ภายใต้กรอบ ความยั่งยืนที่เน้นตอบสนองคนรุ่นปัจจุบันโดยไม่บั่นทอนคนรุ่นอนาคต จึงเสนอว่า ภาษาแม่สามารถถูกยกระดับเป็นนวัตกรรมเชิงสังคมและการศึกษาได้ เมื่อชุมชนและสถาบันการศึกษา ร่วมกันออกแบบและจัดระบบ การใช้ภาษากะเหรี่ยงให้ทำหน้าที่ถ่ายทอดธรรมะ ค่านิยม และอัตลักษณ์ ผ่านคำสอน เรื่องเล่า เพลง พิธีกรรม และการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ซึ่งช่วยเชื่อมวัฒนธรรมกับความสัมพันธ์ในชุมชน อีกทั้งการใช้ภาษาแม่เป็นพื้นที่เรียนรู้ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจเนื้อหา เชื่อมภาษาพูดกับการอ่านเขียน เพิ่มการมีส่วนร่วม และลดตราบาปของการถูกห้ามใช้ภาษา จึงตีความได้ว่า ภาษากะเหรี่ยงในฐานะพุทธนวัตกรรมการเชิงบูรณาการ คือการทำให้ภาษาเป็นกลไกการเรียนรู้ทางพุทธที่นำไปใช้จริง และส่งผลต่อการพัฒนาปัญญาและคุณธรรมอย่างยั่งยืนในบริบทพหุภาษา

ปัญญาในมุมมองพุทธศาสนานั้น เกิดขึ้นจากโยนิโสมนสิการ หรือการใคร่ครวญอย่างแยกคายจนเห็นเหตุปัจจัยและตัดสินใจด้วยสติ ซึ่งภาษาแม่ช่วยลดภาระการแปล ทำให้ผู้เรียนเข้าถึงสารธรรมะได้ลึกและพร้อมต่อยอดสู่การเรียนรู้สองภาษาและพหุภาษา ส่วนคุณธรรมในชุมชนถูกปลูกฝังผ่านนิทาน สุภาษิต และคำสอนที่ทำให้ค่านิยมอย่างเมตตา กตัญญู ความรับผิดชอบ และการไม่เบียดเบียน สามารถจับต้องได้ โดยหลักฐานจากนิทานกะเหรี่ยงแดงชี้ว่านิทานทำหน้าที่สอดแทรกคุณธรรมผ่านโครงเรื่องและตัวละคร เมื่อเล่าด้วยภาษาที่ผู้ฟังคุ้นชิน จึงเกิดการยอมรับร่วมและพร้อมปฏิบัติ นอกจากนี้ การเรียนรู้ผ่านภาษากะเหรี่ยงยังสังเคราะห์ได้เป็นลำดับ ดังนี้ เข้าใจ (comprehension) ใคร่ครวญ (reflection) และปฏิบัติ (practice) ซึ่งทำให้ธรรมะไม่เพียงความรู้ แต่กลายเป็นพฤติกรรมจริง และส่งผลเชิงสังคมผ่านการสร้างทุนทางสังคมทั้งแบบ bonding และ bridging ที่ช่วยเชื่อมรุ่น ลดช่องว่าง และเพิ่มความร่วมมือของชุมชน

ในท้ายที่สุด การประยุกต์ใช้ในระดับชุมชนและการศึกษาโดยใช้โมเดลความร่วมมือ ระหว่างวัด บ้าน ชุมชน โรงเรียน ครอบครัว ซึ่งสอดคล้องฐานรากการเรียนรู้ของสังคมไทยและแนวโรงเรียนวิถีพุทธ และชี้แนวทางปฏิบัติสำคัญ ได้แก่ (1) หลักสูตรท้องถิ่นสองภาษาแบบ MTB-MLE ที่เริ่มจากภาษาแม่และค่อยเพิ่มภาษาไทยแล้วต่อยอดสื่อสองภาษา เช่น ภาษาอังกฤษ (2) ชุดกิจกรรมพุทธนวัตกรรมการด้วยภาษาแม่ เช่น สนทนาธรรมสองภาษา การใช้เรื่องเล่าศีลธรรมและสุภาษิตชุมชน และการใช้จิตอาสาเป็นห้องเรียนคุณธรรม พร้อมเงื่อนไขความยั่งยืน 3 ชั้น คือ คนหรือพี่เลี้ยง ระบบติดตามและข้อมูลตามภาษาแม่ และ

เครือข่ายความร่วมมือ โดยย้ำว่าการประเมินควรใช้ตัวชี้วัดที่สะท้อน การใช้จริงตามนิยามนวัตกรรม เช่น การใช้ภาษาในกิจกรรมจริง พฤติกรรมคุณธรรม และการมีส่วนร่วมของชุมชน

เอกสารอ้างอิง

- กุลทรารณณ์ สุพงษ์, & สิริอร จุลทรัพย์. (2019). การศึกษาเพื่อพัฒนาคุณธรรมตามหลักพุทธศาสนา. *e-Journal of Education Studies, Burapha University*, 1(4), 1–13.
- เดชา ตาละนิก และเฉลิมพงศ์ ทำงาน. (2566). การพัฒนาชุดความรู้และสื่อสร้างสรรค์ภาคภาษาอังกฤษของกลุ่มชาติพันธุ์ปกากะญอในจังหวัดเชียงใหม่. รายงานวิจัย. กรุงเทพมหานคร: กองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม.
- ทวีโชค เจริญไกร. (2023). การบูรณาการพระพุทธศาสนาในการจัดการเรียนการสอน. *วารสารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*, 10(4), 44–54.
- นัฐกานต์ ปุตุสว, & ชนิษฐา ไจมน. (2021). พลังชีวิตภาษาปกากะญอในชุมชนบ้านกลาง ตำบลบ้านดง อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง. *วารสารมังรายสาร*, 9(1), 49–64.
- พระครูสมุห์พิชัญ เสนามนตรี และพีระศักดิ์ วรฉัตร. (2019). แนวทางการจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการตามหลักไตรสิกขาในโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 1. *วารสารวิชาการธรรมทรรศน์*. 19 (3), 1-10.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต). (2555). โยนิโสมนสิการ: วิถีคิดตามหลักพุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร: สันติศิริการพิมพ์.
- พระราชปริยัติกวี. (2020). พุทธบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ เพื่อพัฒนาจิตใจและสังคม. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มาลี สิทธิเกรียงไกร และคณะ. (2556). โครงการการสังเคราะห์ความรู้และกระบวนการวิจัยท้องถิ่นชาติพันธุ์อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ (รายงานวิจัย). กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ราชกิจจานุเบกษา. (2552). พระราชกฤษฎีกาตั้งอำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ. 2552. เล่ม 126 ตอนที่ 97 ก, 7–9.
- สมคิด แก้วทิพย์, ปรรธนา ยศสุข, สถาพร แสงสุโพธิ์, พงศกร กาวิชัย, สิทธิชัย ธรรมชั้น, & กริช สุริยะชัยพันธ์. (2564). กระบวนการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อระบบการเกษตรกรรมยั่งยืนและการอุปโภคบริโภคในพื้นที่ชุมชนป่าต้นน้ำบนพื้นที่สูง อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่. *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้*, 9(1), 17–35.
- Tasu, T., Boonpanyarote, S., Anantasant, S., & Rattana, S. (2022). ภาพสะท้อนด้านวิถีชีวิต บทบาท และคุณค่าที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านกะเหรี่ยงแดง บ้านปู่เต๋อ ตำบลแม่กู่ อำเภอมะนัง จังหวัดตาก. *วารสารมนุษยศาสตร์ ฉบับบัณฑิตศึกษา*, 33, 33–62.
- Barron, S. (2012). *Why language matters for the Millennium Development Goals*. Bangkok, Thailand: UNESCO Bangkok.
- Claridge, T. (2018). Functions of social capital – bonding, bridging, linking. *Social Capital Research & Training*.
- Geys, B., & Murdoch, Z. (2010). Measuring the “bridging” versus “bonding” nature of social networks: A proposal for integrating existing measures. *Sociology*, 44(3), 523–540.

- Kato, A. T. (2009). Karen and surrounding languages. In G. Thurgood & R. J. LaPolla (Eds.), *The Sino-Tibetan languages* (pp. 126–160).
- Khommanothai, S. (2017). *Collaboration among homes, temples and schools towards the development of schools in the Buddhist ways*. (Master's thesis, Thammasat niversity).
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), & Eurostat. (2005). *Oslo manual: Guidelines for collecting and interpreting innovation data* (3rd ed.). OECD Publishing.
- Phrakru Samu Pissanu Senamontree, & Worrachat, P. (2019). The guidelines for learning and teaching integrated in accordance with Traisikkha principle in Buddhist oriented schools under the Office of Khon Kaen Primary Educational Service Area 1. *Dhammathas Academic Journal*, 19(3), 1–12.
- UNESCO. (2003). *Education in a multilingual world* (UNESCO Education Position Paper). Paris, France: UNESCO.
- UNESCO Bangkok. (2005). *Mother tongue-based teaching and education for girls: Advocacy brief*. Bangkok, Thailand: UNESCO Bangkok.
- UNESCO. (2017). *Education for Sustainable Development Goals: Learning objectives*. Paris, France: UNESCO.
- UNICEF. (2022). *Closing the learning gap in Mae Hong Son: The case for mother tongue-based multilingual education*. UNICEF Thailand.
- World Commission on Environment and Development (WCED). (1987). *Our common future*. Oxford University Press.